

Projektbeskrivning för Vintervikens industrihistoriska förening

Bakgrund, vision och historik

Vinterviken är platsen för världens första nitroglycerinfabrik. Med sina industribyggnader, spränggårdar, rester av räls m.m. är den starkt förknippad med Alfred Nobels dynamittillverkning.

Svavelsyrefabriken, uppförd år 1891 och platsen för Skulpturens hus, är idag byggnadsminne som restaurerats för allmänna medel i syfte att tjäna offentlig konstnärlig verksamhet. Skulpturens hus invigdes 1998 till Stockholms kulturhuvudstadsår.

Vänföreningen Skulpturens hus instiftades 1999 och verkade till 2006. Det året tvingades nämligen konsthallen Skulpturens hus, föremålet för vänföreningens stöd, att försättas i konkurs. En nybildad förening, Vintervikens industrihistoriska förening, vill hädanefter ta vid och denna gång verka för att synliggöra området i dess egenskap av industriminne.

Den nybildade föreningen vill aktivt arbeta för att sprida information om Vintervikens industrihistoria och även visa på platsen som en potentiell turistattraktion i likhet vad man gjort i Paulille i Pyreneés Orientales i Frankrike. Där har den vidsträckta anläggningen för dynamittillverkning, med EU-stöd, öppnats för allmänheten. En utställning över tillverkningen ger i kombination med guidade turer i området en komplett och kunskapsrik bild av Frankrikes största dynamitfabrik, anlagd 1875 och i bruk in på 1930-talet.

Föreningen vill dessutom verka för att berika området med det skulpturstråk som omnämns i Gatu- och fastighetsnämndens tidigare beslut angående Kulturpark Liljeholmen inför kulturhuvudstadsåret 1998. (Se APPENDIX)

I december 2005 öppnades i Svavelsyrefabrikens bottenvåning första etappen av en utställning över Vintervikens dynamitfabrikation. Utställningen finns kvar, något ramponerad, men kan rekonstrueras. Ett första uppdrag för föreningen är att återföra utställningen till Vinterviken nu förlagd till en utställnings pråm. Som periodvis skall turnera till framförallt skolor i länet.

Efter den tragiska explosionsolyckan vid Heleneborg år 1864 fick Nobel som där utfört sina första pyrotekniska experiment, inte fortsätta sin livsfarliga verksamhet inom stadsgränserna. Under den tid som förflöt efter olyckan och före det att området vid Vinterviken annekterades utfördes experimenten på en pråm. Pråmen var förankrad i Bocksundet vid Mälaren och enligt traditionen ska den en stormig natt ha slitit sig och drivit in i Vinterviken. Att återskapa pråmen, nu som utställningspråm, är en lösning med en klar historisk förankring.

Dynamitfabrikens historik

Vinterviken är en gammal kulturbyggd med en lång historia redan före nobeltiden. Här gick sedan gammalt en vinterväg från Fittja och Mälaröarna in till Stockholm. Här fanns också en särskild tullbom, belagd sedan 1700-talets mitt.

År 1854 hade Alfred Nobel grundat företaget Nitroglycerin AB och mellan åren 1865 och 1920 skulle fabrikationen komma att ligga vid Vinterviken. Därefter flyttade den huvudsakliga verksamheten till Gyttorp i Örebro län. En del laboratorieverksamhet kom dock att fortsätta fram till dess att området överfördes till Stockholms stad. Stadsmuseet som inventerade fabriksområdet 1979 konstaterade att anläggningen och svavelsyrefabriken hade stort kulturhistoriskt värde. Fabriken som stått tom sedan 1972 befann sig i mycket dåligt skick och rivning hotade. Efter många turer och seg kamp från bl.a. Stadsmuseets och länsantikvariens sida kunde byggnaden räddas. År 1994 beslöt Länsstyrelsen att ge anslag till en upprustning.

Under dynamitfabrikationens första år på 1860-talet uppgick arbetsstyrkan endast till åtta personer; en verkmästare och sju arbetare. Ännu skedde fabrikationen under hantverksmässiga former under direkt överinseende av Alfred Nobel själv.

Under det första året framställdes 16.000 kg nitroglycerin, och av dessa gick hela 15.000 kg till tunnelbygget för sammanbindningsbanan. Den första fabrikskartan från 1867 visar hur anläggningen tedde sig då. Enligt en tillhörande beskrivning är alla byggnader av trä förutom ett laboratorium och ett magasin som är stenhus.

Omsider började man planera för en större och mer ändamålsenlig anläggning. Efterfrågan på dynamit var stor men risken med ren nitroglycerin var uppenbar och sedan 1863 sökte Nobel ett absorberande ämne som kunde dämpa dess stötkänslighet.

År 1868 inträffade en förödande explosion. Olyckan kom att bli den största i Vintervikens historia och kostade 14 människors livet. Även de materiella skadorna blev betydande.

Produktionen och arbetsstyrka utökades stadigt. Vid 1860-talets slut var 32 personer anställda. Av dessa var fem kvinnor och sex minderåriga eller en pojke och fem flickor. År 1874 inträffade åter en kraftig explosion i dynamitavdelningen. En förman, två arbetare, två pojkar och fyra flickor som befann sig i presshuset omkom. Arbetets villkor kunde vara hårda men regler för säkerheten utvecklades kontinuerligt. Totalt skulle 41 personer omkomma vid explosioner inom fabriksområdet.

Det mest krävande och tidsödande arbetet bestod sannolikt av alla transporter som var nödvändiga mellan områdets olika hus. För att underlätta dessa tillkom på 1870-talet en s.k. decauvillebana, d v s en smalspårig järnväg som gick mellan magasinerna och tillverkningslokalerna.

Allt eftersom verksamheten utvidgades tillkom nya lokaliteter. Under 1880-talet uppfördes bl a en nybyggnad för koncentrerings av svavelsyra. Salpetersyrefabriken hade reparerats upprepade gånger och nya tillkom senare. Den bevarade Svavelsyrefabriken uppfördes, som nämnts, 1898.

Sedan Nobel fått patent på balistitet (nobelkrut) uppfördes på södra stranden 1889 ett fabriks- och väster om presshyddorna. I huset utfördes valsning och pressning av krutmassa. Tillverkningen påbörjades 1890 men överfördes senare under decenniet, tillsammans med Bofors kanonbruk, till det för ändamålet bildade dotterbolaget AB Bofors Nobelkrut.

Tiden kring 1908-09 kan sägas vara vändpunkten för fabriken expansion. År 1915 slogs Nitroglycerinaktiebolaget samman med Gyttorps Sprängämnes AB. Fabrikerna i Vinterviken avvecklades efterhand och verksamheten överfördes successivt till Gyttorp. Tillverkningen av explosiva ämnen i Vinterviken upphörde helt efter 1921, däremot förekom vissa experiment med denatorer och sprängkapslar. Inte förrän 1978 lämnade Nitroglycerinaktiebolaget, nu Nitro-Nobel, området i Vinterviken för gott. Marken hade övergått i kommunens ägo.

Huvudkälla:

Christian Richette, "Vinterviken", *Gröndal och Aspudden*, 1993
Stockholmsmonografier

APPENDIX

Skulpturpark

Föreningen vill verka för att stärka området kring Vinterviken med en Skulpturpark, detta för att knyta an till den konstnärliga verksamhet som pågår i en del av de gamla fabriksbyggnaderna i dag, som sedan 1990 används som konstnärsateljéer.

Samtidskonsten blir en länk till den specifika historia som Vinterviken och stadsdelen har av industri, forskning och utveckling.

Teknologin odlas idag inte uteslutande inom vetenskapliga institutioner, den är också ett område för konstnärliga och kunskapsökande ageranden som riktas åt olika håll. Många konstnärer använder idag tekniska medel på ett sätt som korresponderar med konstnärens egna ageranden, tekniska uppfinningar får nya funktioner och visar på nya vägar för den mänskliga aktiviteten. Konsten frigör tekniken från en enkel funktion, från dess krav att utföra något slags arbete..

De inbjudna konstnärerna ska representera den dagens globala konstscen. Tittar man ur ett historiskt perspektiv med kosmopoliten Nobel och Vinterviken som grunden till ett världsomfattande imperium, är det ur samtidens och dåtidens perspektiv självklart att parken skall ha en internationell karaktär.

Denna park skulle bli unik i sitt slag och Stockholm saknar en internationell skulpturpark. Redan i Gatu- och fastighetsnämndens tidigare beslut angående Kulturpark Liljeholmen inför kulturhuvudstadsåret 1998, fanns visionen om en skulpturpark med.

Conservatoire
du littoral

Site de Paulilles

- 1 - Pavillon d'accueil
- 2 - Tunnel piétons
- 3 - Esplanade des chênes verts
- 4 - Entrée du site
- 5 - Maison de site
- 6 - Arrêts de bus
- 7 - Atelier des jardiniers
- 8 - Grande halle
- 9 - Dynamiterie originelle
- 10 - Vigie
- 11 - Atelier de la plage
- 12 - Centrale vapeur
- 13 - Atelier des barques
- 14 - Cheminée

